

DİVAN ŞAİRİNİN PENCERESİNDEN ACEM ŞAİRLERİ

*Hakan YEKBAŞ**

ÖZET

Divan şairleri, değişik sebeplerle beyitlerinde dinî, tarihî, edebî, kültürel ve mitolojik çağrışımlar yaratacak şekilde farklı milletlerden şahısların ismini kullanmıştır. Bu şahıs kadrosu içinde ağırlıklı olarak Arap ve Acem olanlara yer verilmiştir. Özellikle Acem kökenli şahıs kadrosundan bahsettiğimizde Şehnâme kahramanları ve Acem şairleri aklımıza gelmektedir. Şairlerimiz, Acem şairlerinden bahsederken onlarla kendilerini ve şiirlerini kıyaslamışlardır. Bu sayede şairliklerini ve şiirlerini övme yoluna gitmişlerdir. Zamanla bu yaklaşım, Acem şairlerinin divan şiirinde bir figür, bir sembol olarak kullanımına dönüşmüştür. Bu çerçevede Acem şairlerinin divan şiirinde en çok hangi özellikleriyle anıldıklarını, onlara hangi açılardan yaklaşıldığını göstermek suretiyle divan şairinin gözündeki Acem şairi portresi daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, divan şairi, Acem şairi, şair, şiir.

PERSIAN POETS IN VIEW OF DIVAN POET

ABSTRACT

Divan poets, for some different reasons, used names of various individuals from many nations in their lines in a way to create religious, historical, literal, cultural and mythological associations. Among these individuals, Arabs and Persians mainly taking precedence. When it is mentioned, particularly, about Persian oriented individuals, Şehname heroes and Persian poets are the among the initial ones. When

* Okutman, Cumhuriyet Üniversitesi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

mentioning about Persian poets, our poets compared themselves and their poems with Persian poets and poems. In this manner they seek the way of praising their poetry and poems. In time, this approach turned into a kind of symbolic, figurative use of Persian poets in divan poetry. Within this frame, by demonstrating which characteristics of Persian poets mentioned most in divan poetry, and which points were taken when approaching to them, the portrait of Persian poet from the perspective of divan poet will reveal itself in a more comprehensible way.

Key Words: Classical Turkish literature, divan poet, Persian poet, poet, poem.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı; kaynağını Türk-İslâm medeniyetinin beslediği kültürel, estetik, dinî, tasavvufî ve felsefî değerlerden alan kültürel ve edebî bir mirastır. İnsanlık tarihinin en büyük ve köklü medeniyetlerini oluşturan Türk, Arap ve Fars toplumlarının binlerce yıllık bilgi, kültür, düşünce ve felsefî birikiminin ortak kelime ve kavramlar etrafında oluşturduğu bu edebiyat, sahip olduğu estetik değerlerle yaşadığı dönemin sosyal hayatını ve edebiyat anlayışını yansıtmaları bakımından şaşırtıcı bir zenginliğe sahiptir. Asırlarca aynı tarih ve kültür coğrafyasını paylaşan bu milletler, İslâm'ın birleştirici ve kaynaştırıcı gücünün etkisiyle oluşturdukları ortak kültür çerçevesinde karşılıklı etkileşimler içinde bulunmuşlardır. Klasik edebiyatımız bu açıdan en çok Fars kültüründen ve edebiyatından etkilenmiştir.

Bu etkileşim Türklerin milâdî VIII. asırda İslâmı kabul etmesiyle daha etkili ve belirgin bir şekilde gerçekleşir. Türkler, İslâmiyetle birlikte İslâm medeniyetinin oluşturduğu bütün kurumları kabul etmiş ve sosyal hayata dair uygulamalarda bu medeniyetin oluşturduğu kuralları uygulamıştır. Bunun doğal sonucu olarak eğitim kurumlarında Arapça ve Farsça dersler vermeye başlanmıştır. Bu eğitimin sonucunda da özellikle Fars tesiri altında oluşan bir edebiyat şekillenmeye başlamıştır. Klasik şiirimizin ilk örneklerini verdiği “11-13. asırlar arasında Türk asıllı şairler İran şiirinin etkisinde kalarak eserlerini Farsça yazmışlardır.” (Doğan 2005: 70-71). Acem şiirinin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

etkisinin o dönemin koşulları dikkate alındığında normal olduğunu söylemek mümkündür. Gerçi bu etkinin tek taraflı olduğunu söyleyen Gibb ve benzeri görüşü paylaşanlar, klasik şiirimizin tamâmen “*Îrânîleşme*” (Gibb 1999: 29) diye tabir ettikleri bir taklitçilik ürünü olduğunu söylerler. Oysa aynı kültürel ve tarihî coğrafyayı paylaşan bu iki toplumun birbirlerinden etkilenmesi gayet doğaldır. A. Nihad Tarlan (1990: 78), bu etkilenmenin “*tarihî bir zaruret*” sonucu olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde Adnan Karaismailoğlu’nun ifadesiyle; “*Klasik Türk edebiyatı, ilk asırlardan itibaren Arap ve Fars edebiyatlarıyla müşterek özellikler taşıyarak büyük şahsiyetler yetiştirmiş ve eserler ortaya koymuştur.*” (2001:33-34). Bu ifadelerden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki, klasik şiirimiz aynı tarihî ve kültürel coğrafyayı paylaştığı her iki toplumdaki da kültürel ve edebî anlamda etkilenmiştir. Özellikle klasik şiirin oluşmaya başladığı ilk dönemlerde İranlı büyük üstadların tesiri ve onlara benzeme arzusu etkili olmasına rağmen divan şairlerimiz zamanla özgünlüğü ve orijinalliği şiirlerinde ortaya koymuşlardır. Divan şairlerinin üzerinde ilk dönemlerde oluşan baskının sonradan değişimini Ali Nihâd Tarlan şöyle açıklamaktadır: “*...divan şairi bu tarihî baskıya kendi millî ruhunun kudreti sayesinde o derece mukavemet etmiştir ki hayran olmamak kabil değildir. Yine o şair hayret edilecek bir kudretle bu baskıyı kırmış, lirizmin en ruha yakın bestelerini terennüm etmiştir*” (1990: 78). Aynı süreci Muhammed Nur Doğân şu cümlelerle ifade etmektedir: “*İran şiirinden alınan mazmunların yanına millî ruhun kaçınılmaz terennümüne dayalı yepyeni ve orijinal mazmunlar, klişeleşmiş istiareler, millî tarihin ve millî kültürün meselelerini dünyası altı asır süren çok canlı ve renkli bir sosyal hayat pratiğinin etkisi ile nev’î şahsına münhasır bir hüviyete bürünmüştür.*” (2005:75). Sonuç olarak; divan edebiyatımız şiir ve şair üzerinde düşünen, tartışan, yorum yapan, değerlendirmelerde bulunan, içinde yaşadığı çağın ve bulunduğu coğrafyanın kültür birikimini özümseyen bir edebiyat olmayı başarmıştır.

Biz de bu tespitlerden yola çıkarak divan şairlerinin Acem şairleriyle ilgili görüşlerini ve yaklaşımlarını sergilemek amacıyla; Zâtî (Tarlan 1967, Tarlan 1970, Çavuşoğlu-Tanyeri 1987), Hayâlî (Tarlan 1992), Necâtî Bey (Tarlan 1992), Helâkî (Çavuşoğlu 1982), İshak Çelebî (Çavuşoğlu-Tanyeri 1990), Nev’î (Tulum-Tanyeri 1977), Cevrî (Ayan 1981), Bursalı İffet (Arslan 2005), Mihrî Hâtun (Arslan 2007), Antepli Aynî (Arslan 2004), Şeyhî (İsen-Kurnaz 1990), Usûlî (İsen 1990), Mesîhî (Mengi 1995), Rûhî (Ak 2001), Nef’î (Akkuş 1993), Behiştî (Aydemir 2000), Nâbî (Bilkan 1997), İzzet Molla (Ceylan-Yılmaz 2005), Fasîh (Çıpan 2003), Belîğ (Demirel 2005),

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Subhî-zâde Azîz (Erdem 2001), Süheylî (Harmancı 2007), Şeyh Gâlib (Kalkışım 1994), Sâbit (Karacan 1991), Bâkî (Küçük 1994), Mezâkî (Mermer 1991), Karamanlı Aynî (Mermer 1997), Rahîmî (Mermer 2004), Cinânî (Okuyucu 1994), Fehîm-i Kadîm (Üzgor 1991), Eşref Paşa (Tanrıbuyurdu 2006) divanlarından örnek beyitler seçtik. Değişik yüzyıllara ait 31 kadar divandan seçtiğimiz örnek beyitler vasıtasıyla divan şairinin penceresinden Acem şairinin portresini çıkarmaya çalıştık. Tabî şunu da belirtmeliyiz ki, verilen örnekler divan şiirinin ve divan şairlerinin genelini kapsayan görüşler ihtiva etmeyebilir. Ancak Acem şairlerinin divan şiirindeki yansımalarını genel hatlarıyla tespit etmemizde faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu amaçla verdiğimiz örnek beyitlerin yanına divanların basım tarihleri ve beyitlerin alındığı sayfa numarası parantez içinde yazılmıştır.

Bu bağlamda divan şairinin Acem şairine hangi açılardan baktığını tespit etmeden önce divan şairinin Acem şairi karşısındaki konumuna kısaca değinmekte fayda vardır.

Divan Şairinin Acem Şairi Karşısında Durumu

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İslâmiyetle birlikte ortak kelimeler, kavramlar ve kültür çerçevesinde oluşan klasik şiirimiz, kendisine örnek olarak da Arap ve Fars şairlerini almışlardır. Özellikle Acem kökenli şairler, divan şairleri tarafından sık sık anılmışlardır. Klasik şiirimizin ilk dönemlerinde şairlerimizin Acem şairlerine hayranlık duyduğunu ve onlara benzemeye çalıştıklarını görmekteyiz. Bunun altında çeşitli sebepler yatmakla birlikte özellikle yaşadıkları dönemdeki devlet adamlarının Acem kökenli şairlere teveccühü sebebiyle onları bir anlamda kendilerine rakip olarak görmüşler, şiirlerini ve kendilerini onlarla kıyaslamışlardır. Mesihî'nin;

Mesihî gökden insen sana yer yok

Yüri var gel 'Arabdan yâ 'Acemden

Mesihî (1995: 231)

şeklindeki ifadesi, sanırım ilk dönemlerdeki divan şairinin Acem şairlerine bakış açısını yansıtmaya bakımından yeterli olacaktır. İlerleyen dönemlerde bu bakış açısı yavaş yavaş değişir.

Klasik şiirimizin yükselme devri olarak nitelendirebileceğimiz 16. asırda Bâkî, bir gazelinde kendini Câmî'ye benzeterak artık yaşadığı devrin en büyük şairi olduğunu iddia eder:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Cihâmı câm-ı nazmım şî'r-i Bâkî gibi devr eyler
Bu bezmin şimdi biz de Câmî-i devrânıyız cânâ

Bâkî (1994: 109)

Öyleki Cevrî'nin şiirine, kullandığı mazmunlara Acem şairlerinin en büyüklerinden olan Selmân bile gıpta etmekte, onu kıskanmaktadır:

Fahr ider tuhfe-i mazmûnum ile Bâkî-i Rûm
Reşk ider rütbe-i güftârıma Selmân-ı 'Acem

Cevrî (1981: 89)

16. asır şairlerinden Nev'î ise Acem şairlerinin üslûbunun eskidiğini, kendisinin yeni bir tarz oluşturduğunu söyler. Bu yeni üslûbunu gören Fars şairleri, ancak kapısındaki toprak olabilirler:

Benüm nev-güfteyi ezberlesün şimden girü 'âlem
Oda yansun 'Acem şâ'irlerinün köhne dîvânı

Nev'î (1977: 139)

Fârs'un erbâb-ı nazmı görse üslûbum benüm
Şâ'ir-i Rûmun olurdı Nev'iyâ hâk-i deri

Nev'î (1977: 534)

Yine 16. asır şairlerinden Rûhî de aynı duygularla Acem ve Arap şairlerinin kendi şiirini alkışlayacaklarını, takdir edeceklerini söylemektedir:

Tab'-ı pâkına selâsetde iderler tahsîn
Fusahâ-yı 'Arab u nükte-güzerân-ı 'Acem

Rûhî (2001: 848)

Klasik edebiyatımızın kendine en fazla güvenen ve şairliği ile övünen sanatkârı Nef'î; Hâkânî, Muhteşem, Hâfız gibi Acem şairleri karşısında kendisinin daha üstün olduğunu söyler. Bu noktada divan şairi, artık Acem şairleriyle kendisini eş tutmamaktadır. Kendisini ve sanatını Acem şairlerinden daha üstün görmektedir. Acem şairleri, divan şairinin sanatı karşısında artık susmak zorunda kalmıştır:

Hâkânî'yem ben Muhteşem yanımda serheng-i haşem
Hâfız olur leb-beste-dem hâmem edince zîr ü bem

Nef'î (1993: 96)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Divan şairlerinin şiirlerine ve şairliklerine olan öz güveni o kadar gelişmiştir ki 19. asırda İzzet Molla, Acem şairlerine ve bütün dünyaya şiirin nasıl yazılacağını öğreteceğini söyleyecek kadar iddialıdır:

Himmet eylerse eger öğretim dünyâya

Sözde bir şey mi imiş nâdire-gûyân-ı ‘Acem

İzzet Molla (2005:136)

Divan şairlerinin bu ve buna benzer beyitlerini kuru bir tefahur duygusu veya narsizm ile ilişkilendirmek doğru değildir. Çünkü divan şairleri, ilk başlarda büyük İranlı şairlerden etkilenmişler, onları örnek almışlar; ancak zaman içerisinde Osmanlı hayatının siyâsî, sosyal, kültürel, tarihî, coğrafi, felsefî, dinî ve tasavvufî husûsiyetleri etrafında yeni bir şiir vadisi oluşturmuşlardır. Bu yeni vadede klasik mazmunları genişleten, bîkr-i manâyâ daha çok önem veren, sosyal hayatın inceliklerini şiire yansıtan birçok şair yetişmiş ve çağdaşı Acem şairlerinden daha başarılı olmuşlardır. Bu değişimle birlikte artık Acem şairleri, divan şairleri için somut birer varlık olmaktan öte kimlik değiştirmişlerdir.

Değişen Kimliğiyle Acem Şairleri

Divan şairleri, şiirlerinde kullandıkları her kelimeyle hatta her sesle bir anlam, bir edebî sanat oluşturmak istemişlerdir. Dolayısıyla Acem şairlerinden bahsederken de onları birer şahıs olarak değil de anlatmak istedikleri şeyler için vasıta olarak kullanmışlardır. Yani nasıl ki, aşkının büyüklüğünü ispatlamak isteyen divan şairi; Mecnûn’dan, Ferhat’tan, Vâmık’tan bahsediyorsa şiir ve şairlik söz konusu olunca da Acem şairlerinden bahsedecektir. Divan şairleri, bu şekilde Acem şairlerinin ismi etrafında zamanla soyut ve sembolik bir kimlik oluşturmuşlardır. Tâbî burada şu önemli sorular da karşımıza çıkmaktadır. *Acaba divan şairlerinin Acem şairlerinin isimlerinden bahsetmesi sadece taklit ve özenti duygusunun bir ürünü müdür veya şairlerin tefâhür duygusu içinde kullandıkları bir araç mıdır? Yoksa bu isimleri, divan şiirindeki gül-bülbül, şem’-pervâne gibi kendi içinde kavramsal anlam oluşturmak suretiyle duygularını ve kendilerini ifade etmede bir vasıta, bir sembol olarak mı kullanmışlardır?* Bütün bu sorulara cevap vermek için divan şairinin gözündeki Acem şairi portresini gözler önüne sermeye çalışacağız.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Bu çerçevede söylediklerimizi şöyle bir örnekle açıklamak istiyoruz: Divan şiirinin ilk dönemlerinde bir Acem şairi; örneğin Selmân, kanlı canlı bir şair olarak karşımıza çıkar. Şairlerimiz, Selmân gibi yazmaya çalışmakta onu taklit etmektedir. Fakat zamanla taklit duygusunun yerini, Selmân isminin çevresinde oluşan bir çeşit figür veya sembol diyebileceğimiz bir anlayış alır. Selmân, divan şairi için artık sadece örnek alınacak bir şair değildir. Nasıl gül deyince sevgili, bülbül deyince âşık akla geliyorsa; Selmân ismi geçince de *nazım*, *kasîde*, *üslûp*, *Üveys*, *Dilşâd* gibi kelimeler etrafında oluşan yeni bir soyut ve sembolik kavram ortaya çıkmaktadır. Yani Acem şairleri, divan şiirinin klasik döneminde artık birer sembolik anlam içeren kavramlar haline gelmiştir.

Şunu özellikle belirtmeliyiz ki bizim amacımız divan şairlerinin ilerleyen yüzyıllarda Acem şairlerine karşı nasıl üstünlük sağladıklarını göstermek değildir. Yani “*Divan şairleri; 15. asırda Acem şairlerini taklit ediyorlardı, 18. asırda artık onları geçmişti.*” şeklinde bir yaklaşım sergilemeyi amaçlamıyoruz. Bu yaklaşımın divan şairine ve şiirine bir faydası olduğuna da inanmıyoruz. Çünkü yıllardır bu çerçevede yapılan tartışmalar ne divan şiirine ne de Türk edebiyatına bir şey kazandırmıştır. Divan şairinin içinde yaşadığı dönemi dikkati almadan sadece taklitten yola çıkarak şiir yazdığını söylemek de doğru bir yaklaşım değildir. Bize göre en doğru ve bilimsel yaklaşım; şairi ve şiiri bağlamında değerlendirmektir. Yani şairi, yaşadığı dönemin sosyal ve kültürel hayatı doğrultusunda anlamak ve yorumlamak gerekir. Yoksa tepeden bakan ve ön yargıyla yaklaşan bir anlayışla değerlendirme yapıldığında aynı hatalar tekrarlanacaktır.

Bu bağlamda bizim amacımız, Acem şairlerinin divan şiirinde nasıl birer figür birer sembol olarak algılandığını göstermektir. Bu soyut ve sembolik kişiliklerin oluşmasında Acem şairleriyle ilgili olarak divan şairlerinin nasıl yaklaşımlarda bulunduğu, onların hangi özelliklerinden yola çıktığını göstermenin daha doğru bir yaklaşım olduğu inancındayız. Bu şekilde divan şairleri ile Acem şairleri arasındaki ilişkiyi ifade ederken sadece taklitten bahseden bir tartışma ortamından kurtulabiliriz.

Divan şairlerinin, Acem şairlerinden bahsederken genelde kendilerini onlarla eş tuttuğunu, mukayese ettiğini veya üstün gördüğünü görmekteyiz (İsen 2002:46). Şairlerimiz bu tavrı sergilerken Acem şairlerinin farklı ve öne çıkan özelliklerine göndermelerde bulunmuştur. Bu şekilde Acem şairlerini kendi bakış açılarıyla değerlendirmişlerdir. Bu bakış açısı sayesinde Acem şairlerinin ismi etrafında yeni bir kimlik oluşturmuşlardır. Yukarıda

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

daha önce ifade ettiğimiz gibi nasıl ki aşkın ve âşığın sembolü olarak Ferhad, Mecnûn, Vâmık gibi isimler kullanılıyorsa artık iyi bir şair olmanın ve şiir yazabilmenin sembolü de Acem şairleri olacaktır. Bu bağlamda divan şairleri de bazen Acem şairlerinin eserlerinden, bazen şiir tarzlarından, üsluplarından, bazen de bir nazım şeklinde gösterdikleri başarılarından bahsetmişlerdir. Bu çerçevede şairlerimizin bu isimler etrafında oluşturdukları tenasubu, telmihi, teşbihi anlamak için divan şiirinde adı çokça geçen Acem şairlerinden kısaca bahsetmek ve divan şairi tarafından nasıl algılandığını göstermek faydalı olacaktır.

Selmân

“*Selmân-ı Sâvecî olarak bilinen, Selmân mahlaslı Meliku’ş-Şu’arâ Hâce Cemâluddîn Selmân b. Hâce Alauddîn Muhammed, VIII/XIV. yüzyılın tanınmış şairlerindedir.*” (Safâ 2005:175). İlhânlılar döneminde yaşayan Selmân, Bağdat’ta yaşadığı dönemlerde *meliku’ş-şu’arâ* ünvanına sahip olmuştur. Yaşamının büyük bölümünde Şeyh Hasan ve Dilşâd Hâtûn’un himayesi altında yaşayan şair, özellikle himayesi altında bulunduğu kişilere yazdığı kasidelerle üne kavuşmuştur. Selmân; kaside, gazel, kıta, rübâî ve mesneviler gibi nazım şekillerinde ustalığıyla sadece yaşadığı dönemde değil kendisinden sonraki asırlarda da şairleri etkilemiştir. Özellikle kaside nazım şeklinde çok güçlü olduğu bilinmektedir (Safâ 2005:175). *Bedâyi’u’l-Eshâr* adlı kasidesi çok meşhurdur. Medhiye tarzındaki kasidelerde gösterdiği başarılarla divan şairlerini etkilemiş ve özellikle bu yönüyle klasik şiirimizde sık sık adı geçen bir şair olmuştur. Selmân, divan şiirinde çoğunlukla kaside nazım şekli ile birlikte anılan bir şairdir. Ayrıca Dilşad Hatun ve Sultan Üveys vesilesiyle de sıkça bahsedilir.

Klasik şiirimizin önemli kadın şairlerinden Mihrî Hâtûn, Selmân’ın şiirini tanımlarken *Selmân-şekil* ifadesini kullanır. Bu bize Selmân’ın diğer şairlerden farklı, kendine has bir üslûbu olduğunu ve divan şiirinde bu yönüyle ön plana çıktığını göstermektedir:

Şâh-ı ‘âlîden irişürse ‘inâyet nazarı

‘Aceb olmaz ger olam şi’r ile Selmân-şekil

Mihrî Hâtun (2007: 198)

16. asrın büyük şairlerinden Hayâlî, Mihrî Hâtûn’dan bir asır sonra Selmân’dan bahsederken aynı ifadeyi kullanır. Kendisinin nazım ülkesi içinde Selmân gibi iyi şiir yazdığını söylerken bir yandan da tevriyeli olarak Hüsrev, Hâkânî ve Zahîr gibi İranlı şairlere

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

gönderme yapar. Hâyâlî'nin, şairden bahsederken kullandığı *Selmân-şekil* ifadesi tıpkı Mihrî Hâtun'a ait yukarıdaki beyitte olduğu gibi Selmân'ın kendisine has bir üslûbu olduğunu ve bu yönüyle diğer şairlerden farklı olduğunu göstermektedir:

Hüsrevâ himmet-i hâkânî zahîr olsa bana

Mülk-i nazm içre olam Hazret-i Selmân-şekil

Hayâlî (1992: 38)

Selmân-şekil ifadesine Mesîhî'de de rastlamamız, şairlerimizin Selmân'la ilgili olarak aynı düşünceleri paylaştığını ve bu yönüyle daha çok şiirlerde yer bulduğunu gösteren bir başka örnektir:

Gün yüzün midhatı ile bu Mesîhî kulunun

Sözi şöhretlü durur güfte-i Selmân-şekil

Mesîhî (1995:214)

Yukarıda örnek beyitlerini verdiğimiz divan şairlerinin, Selmân'dan bahsederken birbirinin aynı veya benzer ifadeler kullanması, Selmân'ın dîvan şairlerini en çok hangi özellikleriyle etkilediğini veya hangi özellikleriyle divan şiirinde adının geçtiğini bize göstermesi bakımından belirgin örneklerdir.

Yine birçok şairimiz, özellikle Selmân'ın özellikle nazımda gösterdiği başarıdan da etkilenmiştir. Şairlerimiz, eğer kaside sahasında kendilerini öveceklerse Selmân'ın bu nazım şeklindeki başarısından ve üslûbundan sıkça bahsederler:

N'ola ey husrev-i iklîm-i kemâl ü irfân

Beni de terbiyetin eylese Selmân-ı suhan

Nefî (1993: 251)

Müsellem tuttular şi'rin Usûlî

Usûl-i nazımda Selmân olanlar

Usûlî (1990: 119)

Dil bir kasîde didi yüzün gününde iy şâh

Agzında bin öperdi işitse rûh-ı Selmân

Karamanlı Aynî (1997: 213)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Zevk ider şi'rüm okudukca revân-ı Bâkî

Gâhî bir sehv ile tutsam revîş-i Selmânı

Cevrî (1981: 100)

Nev'î 'arûs-ı şi're virüp zîver-i edâ

Nazm ehline unudura Selmân revîşlerin

Nev'î (1977: 421)

Dikkat edilirse klasik şairlerimiz, Selmân'dan bahsederken *usûl, suhan, tarz, revîş* gibi kelimeleri kullanmaktadır. Yani Selmân, divan şiirinde özellikle şiir dilindeki akıcılığı ve üslûbuyla tenasup oluşturmuş bir şairdir. Bu kavramlar etrafında sembol bir kişilik olmuştur. Bir başka deyişle Selman, divan şiirinde akıcılığın ve üslûbun simgesi olmuştur.

Selmân, medhiyeleri ve kasideleri ile de ünlü bir şairdir. Süheylî ve Cinânî, onun bu özelliklerine göndermeler yapar:

Selmân olalı muhteri'-i tarz-ı kasâ'id

Şevk ile felekde okudı şi'rini şi'râ

Süheylî (2007: 159)

Va'de-i lutf ile bir dem beni dil-şâd eyle

Ki benem nazm-ı medfihünle misâl-i Selmân

Cinânî (1994: 30)

Cinânî'ye ait beyitte Selmân'ın kendisi hakkında medhiyeler yazdığı Dilşâd Hatun'a da tevriyeli olarak telmihte bulunduğunu görmekteyiz.

Yukarıda da daha önce belirttiğimiz gibi Selmân, himayesi altında bulunduğu kişilere yazdığı kasidelerle meşhur olmuştur. Devletşah, Selmân'ın özellikle Sultan Üveys ve Dilşâd Hatun döneminde gözde bir şair olduğunu ve sultana yazdığı övgü dolu kasidelerden dolayı meşhur olduğunu belirtmektedir (1977: 313). Selmân, bu yönüyle de klasik şiirimizde sık sık anılmıştır:

Yazmış eltâf-ı şehensâh-ı mürebbî suhana

Şâh Üveys ile yazan menkıbet-i Selmânı

Nef'î (1993: 54)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Dil-şâdsın zemânede sen ‘izz ü kadr ile

Ben vasfun ile nite ki Selmân-ı rûzgâr

Cinânî (1994: 15)

Nev’î kişi Selmân-ı zamân olmağ olurdu

Olsa nazar-ı şâh-ı Süleymân ile dilşâd

Nev’î (1977: 259)

Nakd-i Selmân’am kanı Dilşâd-veş sem’-i kabûl

Nazm-ı pâkün Nev’îyâ dürr-i benâgûş eyleye

Nev’î (1977: 497)

Kısacası; Selmân, yukarıda örnekleri verilen birçok yönüyle klasik şiirimizde yer bulmuş ve şairlerimiz tarafından sıkça anılmıştır. Bu bakımdan divan şairlerimizi en çok etkileyen Acem şairlerinin başında gelmektedir. Divan şiirinde Selmân ile ilgili olarak *usûl, suhan, tarz, revîş, medh, kasîde...* gibi kavramlar etrafında tenasup oluşturmak suretiyle bir sembolik kullanım oluşmuştur. Yani divan şairi için Selmân; sadece örnek alınacak veya şiir vadisinde geçilecek bir isim değildir. Aynı zamanda şiirle ve şairlikle ilgili birçok kavramın sembolü olmuş bir isimdir. Bu yaklaşımın sonucu olarak Selmân, artık bir Acem şairi değildir. Divan şiirinde din, tasavvuf, aşk, tabiat için kullanılan kavramlar gibi sembolik bir değere sahiptir. Yani divan şairi için artık kanlı canlı bir insan hüviyetinden çıkmış, şiirinde kullanacağı bir araç ve sembol haline gelmiştir.

Enverî

XII. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Enverî, kaside, gazel ve kıt’ada İran şairlerinin önde gelen isimlerindedir (Safâ 2002: 218). Sultan Sencer’in himâyesinde uzun yıllar kalmış, mantık, riyâziyyât, astronomi, astroloji ve heyet bilimleriyle ilgilenmiştir. Şiirinde günlük konuşma dilini kullanan şair, bu yönüyle yeni bir tarz ortaya koymuştur. Enverî, divan şairleri tarafından örnek alınan ve sıkça anılan bir şairdir.

Özellikle övgü ve hicivleriyle dikkat çeken Enverî, bu özelliğiyle özellikle klasik şiirimizin yine övgü ve hiciv konusunda büyük isimlerinden olan Nef’î tarafından sıkça zikredilir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Enverî kâsım-ı envâr ile ol encümene

Vaz' edip her biri bir şem'i- şebistân-ı suhan

Nef'î (1993: 250)

Nef'î, Enverî'nin şiirinden bahsederken onun özellikle astronomi ve nücûm ilmiyle olan ilişkisine de değinir. Nücûm ilmindeki bilgisine çok güvenen Enverî'nin başından geçen ilginç bir olay Nef'î'nin dikkatinden kaçmamış ve aşağıdaki beyitte bu olaya telmihte bulunmuştur.¹

Enverî-i rûzigârım nokta-ı pergâr-ı gayb

Gûy-ı hûrşîd-i zamîr-i gayb-dânımdır benim

Nef'î (1993: 84)

Enverî'nin nücûm ilmindeki bilgisine güvenerek yaptığı kehânetin gerçekleşmemesine telmih yapan Nef'î, kendisini bu suretle övme yoluna gitmiştir. Enverî'nin nücûm ilmine olan ilgisi Nev'î'nin de dikkatinden kaçmamıştır:

Fünûn u hikmet ü fazl u kemâlün Fahr-ı Râzî'dür

Şihâb-ı Enverî kim zerredür sen neyyir-i a'zam

Nev'î (1977: 106)

Enverî, isminin *daha nurlu, çok ve pek parlak* anlamlarına gelmesinden dolayı şairlerimiz tarafından *şem', münîr, münevver, nûr, çerâğ, tâbân...* gibi ışık ve parlaklık bildiren kelimelerle birlikte tevriyeli olarak da ifade edilmiştir:

Maşrıkum mâh-ı tab'-ı Enverî'dür

Mîhr-veş kevkeb-i münîr benem

Fehîm-i Kadîm (1991: 578)

¹ Nef'î'nin yukarıdaki beyitte "gayb, zamîr, gayb-dân, rûzigâr" kelimeleriyle telmihte bulunduğu olay, Devletşah Tezkiresi'nde özetle şöyle anlatılmaktadır : *Enverî, yedi gezegenin mîzân burcunda bir araya geleceğini (kırân) ve şiddetli bir fırtınanın dünyayı altüst edeceğini söyler. Enverî'nin gaybı bilme konusundaki ustalığına güvenen hükümdar ve halk da bu haber üzerine birçok önlem alır ve masrafa girer. Hatta bir şahıs Merv şehrinin minaresinini üzerine tesadüfen bir kandil asar. Fakat o gece kandili söndürecek kadar bile rûzgâr olmaz. Kehânetinin gerçekleşmemesi üzerine Enverî, hükümdardan ve halktan özür dileyerek Merv şehrini terkeder* (Devletşah 1977 : 128)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Egerçi peyrev-i şem' -i kelâm-ı Enverî'yem
Sözüm çerâğı benüm şimdi gül gibi meşhûr

Nev'î (1977: 75)

Söyünmeye tâ haşre degin deyr-i kühende
Uyardı gelüp Enverî bir şem' -i şeb-ârâ

Süheylî (2007: 159)

Enverî, yukarıda bahsedilen özelliklerinin yanı sıra, kendisini koruyan ve himayesine alan Sultan Sencer ile birlikte şiirlerde çokça zikredilir. Enverî, Sultan Sencer'i öven birçok kaside yazmıştır:

İden bu devrde sen ser-bülendi Sencer-i vakt
'Aceb mi kılsa beni Enverî-i şehd-makâl

Rûhî (2001: 84)

Enverînin n'ola sancırca bekâda yüregi
Eylemişdi o kadar bîhûde vâsf-ı Sencer

İzzet Molla (2005: 127)

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Enverî; klasik şiirimizde çoğunlukla nücûm ilmiyle olan ilişkisi, bir medhiye şairi olması ve isminin tevriyeli olarak kullanımından dolayı sıkça adı geçen bir Acem şairi olmuştur.

Firdevsî

Şehnâme'nin ünlü şairi Firdevsî-i Tûsî; Sâsânîler döneminde yaşamış, hayatı da Şehnâme gibi efsane ve rivayetlerle dolu bir şahsiyettir. Kendisini "...vatanının tarihini ve geçmişteki iftiharlarını yok olma, unutulma tehlikesi altında görünce..." (Safâ 2002: 91) İran destanlarını kaleme almaya başlamıştır. Kendisinden önce İranlı şair Dakîkî'nin başladığı İran destanlarını bir araya getirme çalışmalarına devam etmiş ve *Acemlerin Kur'anı* diye tabir edilen *Şehnâme*'yi yazmıştır. Firdevsî, yazdığı bu eserle divan şairlerini en çok etkileyen Acem şairlerinin başında gelir. Özellikle kitabında adı geçen Acem kahramanları, divan şiirinin şahıslar dünyasının büyük bölümünü oluşturmuştur.

Şehnâme ve destan kahramanları şairlerimiz tarafından çeşitli sebeplerle anılmıştır. Sâbit, Firdevsî'nin Şehnâme'yi yazmasına gönderme yaparak Şehnâme'nin ibret alınması gereken nasihatlar ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

kıssalarla dolu olduğunu söyler. Gerçekten eserde, kahramanların başından geçen olaylar ibret alınması gereken hikâyelerden oluşmaktadır:

Kim nazm iderdi Hazret-i Firdevsî olmasa

Şeh-nâme gibi kıssa-ı pür-pend ü 'ibreti

Sâbit (1991: 229)

Eşref Paşa da Şehnâme'ye kıssadan hisse alınması gereken bir kitap olarak bakmaktadır:

Hissedir kıssa-i Şeh-nâme ile Firdevsî

Ehl-i nazma ne kadar var idi hürmet-akdem

Eşref Paşa (2006: 62)

Şehnâme sadece ismiyle değil içeriğiyle de klasik şiirimize konu olmuştur. Şehnâme'de adı geçen şahıslar, şairlerimiz tarafından çeşitli sebeplerle sıkça anılmıştır:²

Degül mi nazm u nesr-i kıssa-i Vassâf u Firdevsî

Koyan dünyâda resm-i Rüstem ü nâm-ı Nerfîmânı

Nev'î (1977: 143)

Rüstem-i devrân olan 'Osmân-ı sâhib-rıf' atun

Vâdi-i medhinde Firdevsî gibi destân-zen ol

Rûhî (2001: 784)

Sahîhan böyle bir sâhib-kırân gelseydi meydâna

Yazar mı Rüstemi Şehnâmede Tûsî yelân-âsâ

İzzet Molla (2005: 96)

Çırâğıdır Demirci Gâvenin bilmez mi Firdevsî

Ferîdûn lâfı olmaz sohbet-i gîtî-sitân-âsâ

İzzet Molla (2005: 96)

Firdevsî, uzun bir süre Gazneli Mahmud'un sarayında kalmış ve Şehnâme'yi ona takdim etmiştir. Bundan dolayı da divan şiirinde Firdevsî ve Gazneli Mahmud birlikte anılmıştır:

² Şehnâmedeki kahramanların divan şiirindeki yansımaları için bk.: Dursun Ali TÖKEL (2000). Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Ankara: Akçağ Yayınları; Gencay ZAVOTÇU (2006). Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü, Ankara:Aydın Kitabevi.

Âhirîn Mahmûd u Firdevs eşiğın Hakan tapın

Medh eden hazreti Firdevsî vü Hâkânîdir

Şeyhî (1990: 54)

Câmı yanmaz idi dûzah gibi Firdevsînin

Böyle Mahmûd-şiyem pâdişehi verse eser

İzzet Molla (2005: 127)

Firdevsî, Şehnâme'de akıcı ve sade bir dil kullanmıştır. Bundan dolayı Şehnâme'ye bazı kaynaklarda “*sehl-i mümtenî*” (Safâ 2002: 96) sıfatı verilmiştir. Eserdeki akıcı ve sade üslup Devletşah tarafından şöyle ifade edilmektedir: “*Her ne kadar Peygamber ‘Benden sonra nebî gelmeyecektir’ dediyse de şiirde (şu) üç kişi Peygamberdir: Gazelde Sa’dî, kasîdede Enverî, tavsif ve tasvirde Firdevsî.*” (1977: 85). Firdevsî'nin tavsif ve tasvirdeki akıcı ve sade üslubu klasik şairlerimiz tarafından da sıkça zikredilmiştir. Süheylî, Firdevsî'nin üslubunu bir akar suya benzetmek suretiyle Şehnâme'nin bu özelliğine telmihte bulunur:

Firdevsî bir akar suydı bâğ-ı nazımda

Ol itdi sühen âbını bu ravzaya icrâ

Süheylî (2007: 160)

Sonuç olarak Firdevsî, klasik şiirimizde ölümsüz eseri Şehnâme ile sıkça anılmış bir şairdir. Yazdığı eserin kahramanları, eserinde kullandığı akıcı üslup ve Gazneli Mahmut ile olan menkıbesi divan şiirinde söz konusu edilen özellikleridir.

Hâfız

VIII/XIV. yüzyılın başlarında Şîrâz'da doğan Hâfız; edebî, şer'î ve felsefî ilimlerde kendisini yetiştirmiş büyük bir şair ve âlimdir. Kullandığı irfânî ve felsefî üslubu ile ileride ortaya çıkacak Sebki Hindî üslubunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Dîvânı çok meşhurdur. Bu yüzden dîvânına birçok şerh yazılmıştır. Hatta öyleki divanı fal açma geleneğinde önemli bir yere sahip olmuştur. Türk-İslam kültüründe özellikle kitap falı geleneğinde önemli bir yeri olan Kur'an-ı Kerîm, Mesnevî-i Şerif, Fuzulî divanının yanısıra Hâfız divanı da sıkça kullanılan kitaplar arasındadır. İnsanlar uzun yıllar boyunca Hâfız divanında hâline uygun bir beyti bulmak için rastgele bir sayfa açıp okumuşlar ve tevil etmişlerdir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Mezâkî'ye ait aşağıdaki beyitten de anlaşılacağı üzere eskiden meclislerde Hâfız divanından fal açılmaktadır:

Fâl-ı dîvânçe-i Hâfız açalum meclisde
Şâhid-i feth diyü anı der âgûş idelüm

Mezâkî (1991: 478)

Hâfız'ın üslûbu, şairlerimiz tarafından örnek alınan ve takdir edilen bir tarza sahiptir. Bunun yanı sıra Hâfız, doğduğu şehir olan Şîrâz ile de beyitlere konu olmuştur:

Zamâne baht-ı nigûnından eyleyüp şekvâ
Nevâ-yı bülbül-i Şîrâz'ı itmede tekrâr

Nâbî (1997: 66)

İffetâ her gazelün Hâfız-ı Şîrâz' bedel
Hüsn-i sît-i sühanun kişver-i Îrân'a geçer

Bursalı İffet (2005: 55)

İşte bu meydân-ı sühan Şîrâz'a 'azm itmek neden
Hâfız gibi sad ehl-i fen tahsîn ü şâyân eyledi

Antepli Aynî (2004: 81)

Yukarıda belirttiğimiz gibi Hâfız, üslûbuyla ve özellikle gazel türündeki başarısıyla şairlerimiz tarafından beğenilen bir şairdir. Fasîh ile Nef'î, Hâfız'ın şiirlerinin akıcı bir üslûba sahip olduğunu ve sözün üstâdını olduğunu söylerler. Zâtî'de gazellerinin güzelliğinden bahsederken kendisini Hâfız ile kıyaslamaktadır.

Biz durgururuz ister isek âb-ı revânı
Kim Hâfız-ı cârî-i hoş-âyende nevâyuz

Fasîh (2003: 215)

Ol ki üstâd-ı suhan-perver imiş sâbıkda
Biri Hâfız ki odur murg-ı hoş-elhân-ı suhan

Nef'î (1993: 249)

Kâtibî eyleye kimin kimini Hâfız ide
Bu kemâlinde gazel ger vara Zâtî 'Aceme

Zâtî (1987: 216)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Sa'dî

Firdevsî'den sonra gelen en büyük Fars şairi sayılan Sa'dî (Safâ 2005:117) Şîrâz'da dünyaya gelmiştir. VII/XIII. yaşayan şair, Nizâmiye Medresesinde eğitim görmüş, büyük mutasavvıf Suhreverdi'nin sohbetlerine katılmıştır. Sa'dî sadece manzûm eserleriyle değil mensûr eserleriyle de ün kazanmıştır. On bölümden oluşan *Bûstân* en önemli eseridir. Sa'dî de diğer Acem şairleri gibi divan şairlerini etkilemiş, özellikle övgü alanında ve gazelde gösterdiği başarıyla klasik şiirimizde söz konusu edilmiştir.

Şairlerimiz, Sa'dî'den bahsederken özellikle *Bûstân* ve *Gülistân*'dan sıkça bahsederler. XV. yüzyıl şairlerinden Necâtî Bey, Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserinden bahsederken onun bâblar halinde yazılmasına da gönderme yapar. Aynı zamanda *Gülistân*'ı tevriyeli olarak kullanan şair *bahar*, *behişt*, *fasl* kelimeleri etrafında tenasup yapar:

Fasl-ı bahâr ayn-ı behiştî olmaya idi

Yazmazdı Şeyh Sa'dî gülistana bâblar

Necâtî Bey (1992: 197)

Bu iki eserin ismi divan şairlerince bahçe kavramı etrafında sık sık tevriyeli olarak kullanılır:

Cihân bâğında ey gonca cemâl-i vasf-ı ruhsârün

Rahîmî Şeyh Sa'dîye bedel bir gülsitân itmiş

Rahîmî (2004: 205)

Gül-i cennet riyâzından pür ola ravza-i Sa'dî

Usûlî kimse Şîrâza iletse bu gülistânı

Usûlî (1990: 225)

Gülistân, uzun yıllar boyunca Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu yüzden divan şairleri Gülistân'dan bahsederken bu konuya da telmihte bulunurlar:

Hezâr Sâdî-i Şîrâz-ı gülsitân oldu

Uruldı medreseler bâbına semerkandî

Nev'î (1977: 535)

Ol gonca-leb ki bülbül olup Gülsitân okur

Dil 'andelîbi şevk ile bin dâstân okur

Helâkî (1982: 70)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Gonca tıflına Gülistân okıdur bâd-ı sabâ
Kulıdur şâh-ı gül ardınca kitâbın götürür

İshâk Çelebi (1990: 160)

Örnek beyitlerden de anlaşılacağı üzere Sâdi, divan şiirinde özellikle Bûstan ve Gülistân adlı eserleriyle şairlerimizin beyitlerinde sıkça adı geçen bir Acem şairi olmuştur. Ayrıca divan şairleri bu iki eserin ismini *bahçe* kavramı etrafında tevriyeli olarak da kullanmışlardır.

Hâcû-yi Kirmânî

VII/XVIII. asır İrân şairlerinden olan Hâcû-yi Kirmânî, velûd bir şair olarak tanınır. Manzum ve mensur birçok eser veren şairin şiirlerinin toplamı kırk bin beyiti geçmektedir. İlim tahsili yapmış, özellikle astronomi ve heyet ilimlerinde derin bir bilgiye sahip olmuştur. Şiirlerinde “*irfân, öğüt ve hikmet mazmunlarını âşıkâne mazmunlarla birlikte...*” (Safâ 2005: 161) kullanmıştır. Şair, özellikle gazel sahasında başarı göstermiştir (Tokmak 1996: 521).

Divan şairleri, şiirlerinde Kirmânî’yi değişik vesilelerle anmışlardır. Bunlardan biri de Kirmânî’nin yazmış olduğu kılıç ve kalem tartışmasını konu alan *Seb’a’l-Mesânî* adlı risalesidir. Bâkî’ye ait olan aşağıdaki beyitte şair, *seyf, tîğ, şemşîr* kavramları etrafında tenasup oluşturmak suretiyle Kirmânî’nin risâlesine gönderme yapar:

İner Seyf âyeti gibi ser-i a’ dâya şemşîri

Hadîs-i tîğ-i pulâdın nice şerh ide Kirmânî

Bâkî (1994: 17)

Şairin yukarıda bahsi geçen risâlesine Cevrî ve Süheylî gibi şairler de göndermelerde bulunmuşlardır:

Zebânum âb-rûy-ı tab’ seyf-i esferengîdür

Sen istersen sühanda pey-rev-i ustâd-ı Kirmân ol

Cevrî (1981:155)

Hadîsinden kalurdı lâl olup dem-beste hayretde

Göreydi tîğ-i nazmum cevherin Hâcû-yı Kirmânî

Süheylî (2007: 61)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Hâcû-yı Kirmânî, *Nahlbend-i Şu'arâ* lâkabıyla tanınmış bir şairdir. Bu isimlendirmeyi şiirine konu edinen Süheylî, onun şiirini över:

Hâcû'ya nahl-bend-i nazım dinse revâdur

Her nahlini seyr eyleyen anun didi Tûbâ

Süheylî (2007: 160)

Nizâmî

Divan şiirinde daha çok beş mesneviden oluşan *Penc Genc* adlı eseriyle tanınan Nizâmî, divan şairlerini derinden etkileyen Acem şairlerinden biridir. Şairin yazdığı hamseye şairlerimizce sık sık göndermelerde bulunulmuştur. Klasik edebiyatımızda hamse yazma geleneğinin öncüsü sayılan Nizâmî'nin eserine birçok tercüme yazılmıştır. Bu yönüyle birçok şairimiz onun gibi hamse yazmak için çabalamışlardır.

Zâtî ve Belîğ, Nizâmî'nin hamsesine gönderme yapmak sûretiyle kendi şiirlerini överler. Zâtî, "penc/pençe" kelimeleriyle sanat yapmak sûretiyle Nizâmî'nin hamsesini bir pantere benzetmiş ve yazdığı beyitle bu panterin pençesini kıldığını ifade etmiştir. Belîğ ise, yazdığı beş beyitlik gazelin Nizâmî'nin penc gencine yani hamsesine bedel olduğunu söylemektedir:

Nizâmî Hamsesi ile bir peleng-i kûh-ı nazm idi

Bu gün beyt ile Zâtî biz anun pençesin burduk

Zâtî (1970: 647)

Belîğâ âferîn kim penc beyt-i pâk ile tab'un

Nizâmî'nün sunar bî-bâk genc-i pencine pence

Belîğ (2005: 308)

Bazı şairlerimizde Nizâmî'nin hamsesinde yer alan mesnevîlere göndermeler yapar. Nef'î *Husrev ü Şîrîn* mesnevisine, Cevrî de *Mahzenü'l-Esrâr* isimli mesnevisine telmihte bulunur:

Nizâmî görse ger tarz-i kasîdem dahi anmazdı

Hadîs-i sergüzeşt-i Husrev ü Şîrîn ü Şâpûrî

Nef'î (1993: 164)

Biz ki girdük sözde ye Cevrî Nizâmî mülkine

Dür-i nazm-ı Mahzenü'l-Esrâra yokdur reşkümüz

Cevrî (1981: 220)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Kemâl-i Isfahânî

Hallâku'l-Ma'ânî olarak da tanınan şairin asıl adı Kemâluddîn İsmâîl'dir. Hallâku'l-Ma'ânî olarak isimlendirilmesinin nedenini Devletşâh (1977: 206) şöyle ifade etmektedir: “Çünkü onun sözlerinde ince mânâlar vardır. Bu birkaç defa okunduktan sonra anlaşılır.” Kemâl-i Isfahânî, şairlerimizce çoğunlukla bu sıfatı dolayısıyla anılır. Kendilerinde yeni manalar ortaya çıkardıklarını ve şiirlerinin bu yönüyle benzersiz olduklarını iddia ederler.

Nef'î, Kemâl-i Isfahânî'nin şiirlerindeki feyzinin sırrının artık kendisinde olduğunu söyler. Hayâlî ise Kemâl'in yeni ve değişik manalar yaratan bir şair olmasına şairin Hallâk-ı Ma'ânî unvanını kullanarak telmihte bulunur:

Şimdi sırr-ı feyz-i Hallâk-ı Ma'ânî bendedir

Ser-te-ser 'âlem sevâd-ı Isfahânımdır benim

Nef'î (1993: 84)

Kemâl-i Isfahânî gerçi Hallâk-ı Ma'ânîdir

Kelâmın rûh-ı mahz etmekte anun cânı yok cânı

Hayâlî (1992: 61)

Kemâl-i Isfahânî, divan şiirinde doğduğu, yaşadığı ve Moğollar tarafından öldürüldüğü şehir olan Isfahân ile birlikte sıkça anılmıştır. Isfahân şehri, değişik özellikleriyle klasik şiirimize konu olmuş bir şehirdir. Dahhâk'a isyan eden Gâve bu şehirden çıkmıştır. Deccâl'in burdan çıkacağı ve büyük kahtın burada gerçekleşeceği de rivayet edilir. İran hükümdarlarının da ordugâh olarak kullandığı bu şehir, sürmesiyle de meşhurdur (Onay 2000: 253). Özellikle sürme-Isfahân ilişkisi beyitler de sık sık zikredilir.

Bu şairlerden biri olan Mesihî, şair yaradılışının atının çıkardığı tozunun Kemâl'in gözüne sürme olacağını söyleyerek dolaylı yollardan şiirini övmektedir:

Ne toz ki kopara tab'um semendi fikretde

Gözine sürme ider Isfahânda rûh-ı Kemâl

Mesihî (1995: 48)

Aynı şekilde edebiyatımızın büyük övgü şairi Nef'î, ayağının tozunun Kemâl-i Isfahânî'ye sürme olmasının şaşılacak bir şey olmayacağını söylerek kendi şiirini üstün tutar:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009

Hâk-i pâyim sürme eylerse ‘aceb mi rûzgâr

Unsur-ı rîh-i Kemâl-ı Isfahânîdir sözüm

Nef’î (1993: 46)

Hayâlî ve Zâtî de Isfâhan’ın sürmesiyle meşhur olmasından yola çıkarak Kemâl-i Isfahânî’ye göndermede bulunurlar:

Ne tozlar kopartır ise semend-i tab’ı çâlâkim

Gözünü tûtyâ eyler Safâhanda Kemâl anı

Hayâlî(1992: 49)

Ne tozlar kim kopardıysa semend-i tab’ı Zâtî’nün

Gözine kuhl idinmişdür Safahânda Kemâl anı

Zâtî (1987: 457)

Yukarıdaki örnek beyitlerde görüldüğü gibi şairlerimiz, Kemâl-i Isfahânî’den bahsederken özellikle her okunduğunda yeni anlamların ortaya çıktığı söylenen şiirine dolayısıyla *Hallâk-ı Ma’ânî* ismine göndermede bulunmuşlardır. Bu özelliğinin yanısıra şairin doğduğu yer olan Isfahân ile de sıkça anıldığını görmekteyiz. Isfahân’ın sürmesiyle meşhur olması dolayısıyla şairlerimiz, şehrin bu özelliğine de telmihte bulunmuşlardır.

Kemal-i Hucendî

Şeyh Kemâl olarak da bilinen Kemâl-i Hucendî, aynı zamanda bir mutasavvıf ve mürşittir. Şeyh olması dolayısıyla şiiri, kendi duygu ve düşüncelerini açıklamak için bir irşad ve terbiye aracı olarak görmüştür (Safâ 2005: 196).

Mutasavvıf kişiliği divan şairleri tarafından da beyitler vasıtasıyla zikredilmiştir. Şiirlerde çoğunlukla *üstâd*, *şeyh*, *pîr*, *mîr* gibi kelimelerle birlikte anılmıştır:

Ey sabâ şi’r-i Mesîhîyi yüri Pârsa ilet

Şâd olsun dir isen mühce-i üstâd-ı Hucend

Mesîhî (1995: 135)

Vardukça ferîd oldı hayâlât-ı Mesîhî

Rûm içre irer bir yigit uş Şeyh-i Hocende

Mesîhî (1995:275)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Sözüm Bâkî kemâlin buldı vâsf-ı nev-cevânımla

Özüm lutf-ı suhanda hem-ser-i pîr-i Hocend itdüm

Bâkî (1999: 308)

Ey Hızr-ı mübârek bî-dâr Âb-ı Hayât ırgür

Şi'rini Behiştî'nün tâ Mîr-i Hucend ister

Behiştî (2000: 300)

Zahîr-i Fâyâbî

Özellikle kaside ve gazelleriyle meşhur olan Zahîr, tam anlamıyla bir övgü şairidir. VI/XII. yüzyılda yaşayan şairin üslûbu, divan şairleri tarafından beğenilmiş ve bu yönüyle şiirlerinde ondan bahsetmişlerdir. Devletşah Tezkiresi (1977:157)'nde Zahîr'le ilgili olarak orijinali Farsça olan “*Eğer Zahîr-i Feryâbî'nin divânını, Ka'be'de bulursan yine çal*” şeklindeki ifadeler, şairin şiir kudretini göstermesi bakımından önemlidir. Bilindiği gibi hırsızlık, İslamiyet'te büyük günahlardandır. Hele hele böyle büyük bir günah Ka'be'de yapılırsa çok daha büyük bir suç olacaktır. Fakat Zahîr, sanatı ile “*Divanı, Ka'be'de bile bulunsa çalınmalıdır.*” dedirtecek kadar büyük şairdir.

Bir fahriye şairi olan Nef'î, Zahîr ve Selmân'ın üslûbuna sahip olmakla övünmektedir:

Fahr eder kevkebe-i tab'ım ile Hâkânî

Cân verir lehçe-i pâkîzeme Selmân u Zahîr

Nef'î (1993: 180)

Zahîr'in özellikle övgü konusunda başarılı olduğunu bilen şairlerimizden Karamanlı Aynî ve Cevrî, onun bu özelliğine gönderme yaparlar:

Sana Selmân bigi iy Husrev didüm bir medh kim

Gûş ederse anı bin tahsîn ider rûh-ı Zahîr

Karamanlı Aynî (1997: 162)

Belki Cevrî gibi vâsfında olurdu kâsır

Olsa devrinde eger nice Zahîr ü Selmân

Cevrî (1981: 137)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

İshâk Çelebî, Zahîr'in ismini tevriyeli olarak "arka çıkan, yardımcı olan" anlamında kullanmak sûretiyle bir yandan şiirini överken diğer yandan medîhinden yardım istemektedir:

Uslûb-ı nazmum ile nazîr-i Zahîr olam

Ger ben fakîre hüsn-i kabûlün zahîr ola

İshâk Çelebi (1990: 292)

İbn-i Yemîn

İran'ın VII/XIV. yüzyılda yetiştirdiği büyük şairlerdendir. Babası aslen Türk olan İbn-i Yemîn, özellikle kıta nazım şeklinde meşhur olmuştur. İbn-i Yemîn, İran edebiyatında dörtlük türünün kurucusu ve en başarılı temsilcisi sayılmaktadır (Eyuboğlu 2007: 86). Kıtaları; öğüt, eleştiri içerikli olan şairin oldukça hacimli bir de divanı bulunmaktadır.

Divan şairleri de İbn-i Yemîn'in özellikle kıta yazmadaki becerisini söz konusu etmek suretiyle sık sık ondan bahsederler. Nef'î; gazelde Hâfız'ın, rübâ'îde Hayyâm'ın, kıtada da İbn-i Yemîn'in meşhur olduğunu aşağıdaki beytinde açıkça ifade etmiştir:

Hâfız u İbn-i Yemînîm gazel ü kıt'ada ger

Söylesem belki rübâ'îde olurum Hayyâm

Nef'î (1993: 218)

Süheylî ve Cevrî de, şairin kıta yazmadaki başarısına telmihte bulunurlar:

Çâr dîvârı kitâb ile müzeyyen gûyiyâ

Şeş cihâtına yazılmış kıt'a-i İbn-i Yemîn

Süheylî (2007: 189)

Zâde-i tab'um ile söyleşemez İbnü Yemîn

Bezm-i ma'nîde nice kıt'alar itse inşâd

Cevrî (1981: 93)

'Attâr

VI/XII. yüzyılın meşhur mutasavvıflarından ve şairlerindendir. Nişâbûr'da doğan Ferîduddîn; uzun bir süre baba mesleği olan attarlıkla uğraşmış, bunun yanında tıpla da ilgilenmiştir. Bugünkü anlamda eczacılık yapan Attâr, kaynaklarda anlatılan bir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

olay üzerine³ tıp ve eczacılıkla uğraşmayı bırakmış, tasavvufa yönelmiştir.

Bu büyük mutasavvıf, divan edebiyatında mesleği olan attarlığı ile sık sık zikredilir. Süheylî, Attâr'ın şiirini güzel kokularla dolu olan bir tezgaha benzeterek söze can verdiğini söylerken Hz. İsa'nın ölülere diriltmesine telmihte bulunur:

Pür idi sühen 'ıtrıyile tabla-i 'Attâr
Enfâsiyile itdi sühen mürdesin ihyâ

Süheylî (2007: 159)

Subhîzâde Azîz ve Nef'î, attârlarda şifalı bitkilerin yanı sıra güzel kokuların da bulunmasına telmihte bulunurlar. Bu yolla Ferîduddîn Attâr'ın şairliğine övgüde bulunurlar:

Hakîmâne ticâret ehl-i 'irfâna budur şimdi
Ki vâsf-ı hüsn-i hulkunla açam dükkân-ı 'Attâr

Subhî-zâde Azîz (2001: 41)

Eylemiş itr-ı kelâm ile mu'attar Attâr
Bezm-i irfâna olup micmere gerdân-ı suhan

Nef'î (1993: 250)

Ferîduddîn Attâr velûd bir şairdir, birçok eser yazmıştır. Attâr'ın, *Tezkîretü'l-Evliyâ*, *Esrâr-nâme*, *İlâhî-nâme*, *Musîbet-nâme*, *Cevâhiru'z-Zât*, *Vasiyet-nâme*, *Bülbül-nâme*, *Haydar-nâme*, *Şotor-nâme*, *Muhtâr-nâme*, *Şâh-nâme*, *Mantuku't-Tayr* gibi eserleri vardır. Eserlerinden en meşhuru; kuşların Sîmurg adında efsânevî bir kuşa dair konuşmalarını içeren tasavvufî, alegorik eseri *Mantuku't-Tayr*'dir (Safâ 2002:233-234). Divan şairlerimiz de bu eserden çok etkilenmişler ve beyitlerinde bu esere çeşitli sebeplerle göndermelerde bulunmuşlardır.

Mesîhî, Attâr'ın eserinde kuşları karşılıklı konuşturmasına telmihte bulunur:

³ Devletşah Tezkîresi'ne anlatıldığına göre; Attâr'ın Şadiyah şehrinde gösterişli olduğu kadar güzel kokularıyla da meşhur bir dükkânı vardı. Bir gün dükkânının önünde otururken derviş kılıklı bir adam gelir ve ona "Ey kesesi türlü türlü ilaçlarla dolu olan efendi : Bu dünyadan göçeceğin vakit ne yapacaksın?" diye sorar. Attâr da dervişe, bu dünyadan çabuk ve kolaylıkla gideceğini asıl kendi başının çaresine bakması gerektiğini söyler. Derviş bunun üzerine sırtındaki hırkayı çıkarıp başının altına yastık yapacağını ve canını böylece Hakka teslim edeceğini söyler. Bu sözden çok etkilenen Attâr, tövbe eder ve dükkânındaki bütün eşyalarını dağıtarak tasavvuf yoluna girer (1977 : 242-243).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Söyledür bülbüli bûy-ı gül ile bâd-ı sabâ

Mantıku't-tayr okıdur kuşlara san kim 'Attâr

Mesîhî (1995: 42)

Eser, özellikle tasavvufî öğretiler içermesi bakımından medreselerde ve tekkelerde çok okunan bir kitaptır. Bu özelliğiyle de klasik şiirimizde zikredilir. Usûlî, *Mantıku't-Tayr*'dan bahsederken Hz. Süleymân'ın kuşlarla konuşmasına da telmihte bulunur. Hayâlî, Attâr'ın talebelerine verdiği dersleri gül-bülbül mazmunu çerçevesinde anlatır:

Sözün işitme her dîvin gel örge ehl-i dillerden

Süleymân Mantıku't-tayrına Attâr olmak istersen

Usûlî (1990: 167)

Mantıku't-Tayr okutur bülbül çemen etfâline

Şerh eder her faslın anın nitekim Attâr gül

Hayâlî (1992: 44)

Nef'î; bir beytinde Attâr ile Mevlânâ'nın ilişkisine dolaylı yoldan telmihte bulunur. Mevlânâ ve babası Bahâuddîn Muhammed, Nişâbûr'a geldiklerinde Attâr'ın huzuruna çıkmışlar, Attâr da *Esrâr-nâme* adlı eserinin bir nüshasını Mevlânâ Celâleddin'e hediye olarak vermiştir. Bu olaya telmihte bulunan Nef'î, her iki büyük mürşidi de böylece anmış olur:

Hâk-i pây-ı Şeyh Attârım ki oldu himmeti

Tab'ıma üstâd-ı ders-i müşkilât-ı Mesnevî

Nef'î (1993: 51)

Hâkânî

Hâkânî, VI/XII. yüzyılın İranlı büyük kaside şairlerindedir. Özellikle medhiye türünde yazdığı kasideler kendinden sonra gelen birçok şairi etkilemiştir. Kasidelerinde kendi döneminin çeşitli ilimleri, bilgileri ve hikâyelerinin çoğundan haberdar olmuş ve kendinden önce hiç kullanılmamış bilimsel mazmunları şiire sokmuştur (Safâ 2002: 227).

Kasidelerinde memduhlarını gulüvv derecesinde öven Nef'î, doğal olarak medhiye şairi diyebileceğimiz Hâkânî'den de etkilenmiştir. Bu arada Hâkânî isminin *hükümdar*, *imparator* anlamına da gelmesinden istifade ederek hem memduhunun hükümdar olduğunu hem de kendisinin şairlerin padişahı olduğunu ifade eder:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Ben o Hâkânî-i ahdim kim benim memdûhumun
Âstân-rûb-ı sarâyı devlet-i Hâkân bulur

Nef'î (1993: 71)

Hâkân kelimesini diğer şairlerimiz de tevriyeli kullanmak suretiyle hem memduhlarını hem de kendilerini övmüşlerdir. Bunu yaparken de hükümdarlıkla ilgili kelimeler etrafında tenasup oluşturmuşlardır:

Güvâhımdır ki erbâb-ı sühan ben cümleden evvel
Demişdim şimdi buldu revnakı evreng-i Hâkânî

Şeyh Gâlib (1994: 104)

Belâgat kûsın urdum husrevâne heft kişverde
Sühan menşûrına çekdüm bugün tuğrâ-yı Hâkânî

Bâkî (1994:19)

Olsalar sözde cümle Hâkânî

Yine mîrân-ı nazma mîr benem

Fehîm-i Kadîm (1991: 578)

Her bir kaşî yâ hüsnine virdi nice bir 'üvân
Hâkânî gelüp çekdi sühen hükmine tuğrâ

Süheylî (2007: 160)

Hayyâm

Şairliğinin yanı sıra filozof, matematikçi, müneccim ve tıpcı olan Ömer Hayyâm; rübâîleri ile derin etkiler bırakmış bir isimdir. Özellikle felsefi konularda söylediği rübâîler onun taklit edilen bir şair olmasında etkili olmuştur.

Bu özelliği ile divan şairlerini etkilemiş, rübâî yazarlar kendilerini Ömer Hayyâm ile kıyaslamışlardır. Eşref Paşa; gazelde Şevket'in, kasîdede Urfî'nin, rübâî nazım şeklinde ise Hayyâm'ın ismini zikretmektedir:

Gazelde Şevket-i Rûmum kasîdede 'Urfî

Muhayyelât-ı rubâ'îde sâni-i Hayyâm

Eşref Paşa (2006: 54)

Belîğ, rübâînin dörtlükten oluşmasına telmihte bulunarak "çâr, murabbâ" kelimeleri etrafında tenasup oluşturur:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Hat-ı leb böyle mevzûn nakş olaldan levh-i rûyında

O çâr-ebrû güzel Hayyâmı geçmişdür murabba'da

Belîğ (2005: 282)

Sonuç

Yazımızın başında da ifade ettiğimiz gibi divan şairleri, Acem şairlerinin az veya çok etkisi altında kalmışlardır. Fakat bu etkilenmenin sadece kuru bir taklitçilikten ibaret olduğunu söylemek divan şairlerinin sanatlarına karşı yapılan büyük bir haksızlıktır. Divan şairlerinin taklitçi olduğunu söylemek her şeyden önce divan şiirinin ortaya çıktığı sosyal ve kültürel ortamı bilmemekten veya inkâr etmekten ileri gelmektedir. Divan edebiyatının ilk dönemlerinde bu etkinin fazla olduğu, Arap ve özellikle Fars geleneğinden beslendiği söylenebilir. Fakat divan şairleri; kısa zamanda yaşadığı kültürel coğrafyanın içindeki Asya, Anadolu, Avrupa, Balkanlar ve Afrika'ya yayılmış çok dilli, çok dinli, çok kültürlü yaşam anlayışını gözlemlemiş, buradan hareketle kendi millî sentezini oluşturmuştur. Özünde Türk-İslâm medeniyetinin yattığı bu anlayış doğrultusunda gerektiğinde her milletten farklı isimlere yer veren divan şairi, bu sayede şiirinde dış dünyaya kapalı olmadığını da göstermek istemiştir. Divan şairlerinin şiirlerinde hiç yüksünmeden Acem şairlerinden bahsetmesini de bu açıdan değerlendirmek daha doğru olacaktır. Acem şairleri ile aynı tarihî ve kültürel coğrafyayı paylaşan şairlerimizin daha farklı hareket etmesini beklemenin de sosyolojik olarak mümkün olmadığını da kabul etmek gerekmektedir. Arap ve Acem şairleri ile aynı medeniyet dairesi içinde yaşayan divan şairlerinin, şiirlerini ve şairliklerini kıyaslayabilecekleri başka bir milletten bahsetmesi de mümkün değildir. Kaldı ki yukarıda bu konuyla ilgili olarak verilen örneklerde de görüleceği gibi divan şairleri zamanla Acem şairlerinin isimleri etrafında şiir ve şairlik kavramları etrafında yeni bir kavramsal anlam oluşturmuşlardır. Diğer bir deyişle Acem şairlerini bir anlamda şairlik ve şiirle ilgili semboller olarak kullanmışlardır.

Bu bağlamda divan şairi ile Acem şairi arasındaki münasebetden bahsederken sadece taklitçilikten yola çıkarak bu ilişkiyi açıklamak doğru değildir. Elbette ki divan şairinin muhatabı aynı dünya görüşünü, fikirleri, hayalleri ve mazmunları paylaştığı İslam dünyası içindeki bir şair olacaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

KAYNAKÇA

- AK Coşkun (2001). **Bağdathî Rûhî Dîvânı I-II**, Bursa :Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- AKKUŞ Metin (1993). **Nef'î Divanı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARSLAN Mehmet (2007). **Mihri Hâtun Divânı**, Amasya: Amasya Valiliği Yayınları.
- ARSLAN Mehmet (2005). **Bursalı İffet Dîvânı**, İstanbul: Kitabevi.
- ARSLAN Mehmet (2004). **Antepli Aynî Dîvânı**, İstanbul: Kitabevi.
- AYAN Hüseyin (1981), **Cevrî**, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- AYDEMİR Yaşar (2000). **Behiştî Divanı**, Ankara: MEB Yayınları.
- BİLKAN Ali Fuat (1997). **Nâbî Dîvânı I-II**, İstanbul: MEB Yayınları.
- CEYLAN Ömür-YILMAZ Ozan (2005). **Hazâna Sürgün Bahâr, Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr**, İstanbul: Kitap Sarayı.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed-TANYERİ M. Ali (1897). **Zâfî Divanı, 3. cilt**, İstanbul: İÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed (1982). **Helâkî Dîvan**, İstanbul: İÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed-TANYERİ M. Ali (1990). **Üsküblü İshâk Çelebi Dîvanı**, İstanbul: Mîmâr Sinan Üniversitesi Yayınları.
- ÇIPAN Mustafa. (2003). **Fasîh Divanı**, İstanbul: MEB Yayınları .
- DOĞAN Muhammed Nur (2005) **Eski Şiirin Bahçesinde**, İstanbul: Alternatif Yayınları.
- DEMİREL H. Gamze (2005). **18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı** (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil), Malatya: Öz Serhat Yayıncılık.
- ERDEM Sadık (2001). **Subhî-zâde Azîz ve Divanı**, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- GİBB E. J. W. (1999). **Osmanlı Şiir Tarihi I**, (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları.
- EYUBOĞLU, İ. Zeki (2007). **İran Edebiyatı**, İstanbul: Pencere Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

- HARMANCI M. Esat (2007). **Süheylî, Ahmed bin Hemdem Kethudâ**, Dîvân, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN Mustafa-KURNAZ Cemal (1990). **Şeyhî Divanı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN Mustafa (1990). **Usûlî Divanı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, T. I. (2002). **Divan Şiirinde Fahriye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KALKIŞIM Muhsin (1994). **Şeyh Gâlib Dîvânı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARACAN Turgut (1991). **Bosnalı Alaeddin Sâbit, Divanı**, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- KARAİSMAİLOĞLU Adnan (2001). **Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÜÇÜK Sabahattin (1994). **Bâkî Dîvânı**, Ankara: TDK Yayınları.
- MENGi Mine (1995). **Mesihî Dîvânı**, Ankara: AKM Yayını.
- MERMER Ahmet (1991) **Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni**, Ankara: AKM Yayını.
- MERMER Ahmet (1997). **Karamanlı Aynî ve Dîvânı**, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- MERMER Ahmet (2004). **Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı**, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- OKUYUCU Cihan (1994). **Cinânî**, Hayâtı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ONAY A. Talat (2000). **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TARLAN Ali Nihat (1992). **Hayâlî Divanı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TARLAN Ali Nihat (1992). **Necâtî Bey Divanı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TARLAN Ali Nihad (1967). **Zâtî Divanı, 1. cilt**, İstanbul: İÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TARLAN Ali Nihad (1970) **Zâtî Divanı, 2. cilt**, İstanbul: İÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

-
- TARLAN Ali Nihad (1990). Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler, "**Divan Edebiyatında San'at Telakkisi**", s. 70-80, Ankara: AKM Yayınları.
- TANRIBUYURDU Gülçin (2006), **Eşref Paşa Dîvânı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- Tezkire-i Devletşah** (1977). Cilt: I-II-III-IV, (Çev.: Prof. Necati Lugal), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- TOKMAK A. Naci (1996). "Hâcû-yi Kirmânî", **İslam Ansiklopedisi** Cilt:14, İstanbul: TDV Yayınları, s. 520-521.
- TULUM Mertol-TANYERİ M. Ali (1977). **Nev'î Divan**, İstanbul: İÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÜZGÖR Tahir (1991). **Fehîm-i Kadîm (Hayatı, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi)**, Ankara: AKM Yayınları.
- ZEBÎHULLÂH-İ SAFÂ (2002). **İran Edebiyatı Tarihi, 1. Cilt**, (Çev:Hasan Almaz), Ankara: Nusha Yayınları.
- ZEBÎHULLÂH-İ SAFÂ (2005), **İran Edebiyatı Tarihi, 2. Cilt**, (Çev.Hasan Almaz), Ankara: Nusha Yayınları.